

Kontekst i značenje Marxova *Kapitala*

Sažetak

Marxov *Kapital* nužno je smjestiti u kontekst geneze njegove kritike političke ekonomije, te odrediti karakter te kritike. Ona čini ontologiju društvenog bitka, kojom se na temelju analize otuđenog rada uviđa nužnost privatnog vlasništva i logike proširene reprodukcije usmjerene na stvaranje profita. Uvidi u unutarnju protuslovnost otuđenog rada i u nužnost

reprodukcije života u okviru logike proširene reprodukcije profita upućuju na potencijale samoukidanja sadržane u postojećem poretku. Zaključuje se kako se *Kapital*, kao ni cjelokupan opus Marxove kritike političke ekonomije kao ontologije otuđenoga društvenog bitka ne mogu smatrati zastarjelima.

Ključne riječi: Karl Marx, *Kapital*, otuđeni rad, reprodukcija profita, ontologija društvenog bitka

U ovom radu¹ pokušat će se rasvijetliti kontekst nastanka najpoznatijega (dakako, uz *Manifest Komunističke partije* napisan zajedno s Friedrichom Engelsom) djela Karla Marxa, *Kapitala*, čiji je prvi svezak objavljen 1867. godine. Djelo koje, kako glasi jedna zlobna primjedba (čiji izvor nismo uspjeli rekonstruirati), nitko

nije razumio², malo tko pročitao, a svi se na njega pozivaju, predstavlja završni dio Marxova korpusa kritike političke ekonomije. Zajedno s (do 30-ih godina prošlog stoljeća nepoznatim) mladenačkim *Manuskriptima* i s (također tek znatno nakon smrti objavljenim) *Grundrissima* (a tu bi valjalo spomenuti i bilješke

¹ Rad se u značajnoj mjeri oslanja na poglavlje „Kritika političke ekonomije kao ontologija društvenog bitka“ u zborniku *Karl Marx* (ur. Goran Sunajko i Maroje Višić), Naklada Breza, Zagreb 2018., str. 27.-39.

² Poznata je Lenjinova misao da *Kapital* ne može razumjeti nitko tko nije studirao Hegelovu *Logiku* (sa stajališta ortodoksnog marksizma opsežan prikaz Lenjinovih poimanja karaktera odnosa između Marxa i Hegela daje T. I. Oisermann, „W. I. Lenin über die Dialektik Hegels“, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 6 (2014), br. 2, str. 273.- 286.). Spomenuta je Lenjinova ocjena nakon Drugoga svjetskog rata poslužila jedinom preostalom docentu filozofije na Sveučilištu u Zagrebu, inače neokantovcu, Vladimiru Filipoviću kao legitimacijska osnova za uvođenje studijskog programa filozofije koji se primarno bazirao na izučavanju klasične njemačke filozofije (jer Hegela se ne može razumjeti bez Fichtea i Schellinga, a ove bez Kanta). I tako je zagrebački studij filozofije – za razliku od beogradskoga – bio pošteđen dogmatske implementacije sovjetske (preciznije: staljinske) verzije „dijalektičkog i historijskog materijalizma“. No, i beogradskom monopolu dogmatskog „marksizma-lenjinizma“ ubrzo je došao kraj, čim je njegov protagonist Dušan Nedeljković pao u nemilost vodećega partijskog ideologa Milovana Đilasa. Čini se da je dogmatski „marksizam-lenjinizam“ najdulje preživio u Ljubljani, zahvaljujući ponajprije utjecaju Borisa Zihlerla.

koje su objavljena pod naslovom *Teorije viška vrijednosti*)³, *Kapital* u svojem bitnom smislu i značenju predstavlja u prvom redu jednu ontologiju društvenog bitka, iako se ni njegovo značenje u kontekstu ekonomijske znanosti ni pošto ne bi smjelo zanemarivati. I upravo bi se to u ovom prilogu htjelo dokazati.

Sintagma *ontologija društvenog bitka* postala je poznata zahvaljujući Georgu Lukácsu,⁴ a ona u Lukácsevom kasnom opusu igra ulogu ključnog pojma. Taj je pojam oblikovan modifikacijom dva najviša sloja realnog bitka Nicolaia Hartmanna *duševni* i *duhovni bitak*⁵ (koje zapravo nalazimo još kod Aristotela).⁶ U opusu Karla Marxa nećemo sretati takve sintagme, ali to ne znači da se središnji moment Marxova mišljenja, kritika političke ekonomije, ne može interpretirati i valorizirati upravo kao ontologija društvenog bitka – ili, možda još primjerenije i preciznije, kao kritička ontologija društvenog bitka.⁷

Kao svojevrsna najava obilježavanja 200. obljetnice rođenja Karla Marxa prošle je godine (2017.) obilježena 150. obljetnica objavljivanja prvog toma Marxova *Kapitala*, koji s preostala dva toma (a njih je nakon Marxove smrti objavio Friedrich Engels) čini zaključnu verziju njegove kritike političke ekonomije. No, Marxova kritika političke ekonomije ne može se valjano rekonstruirati ako se ne uzmu u obzir djela koja su prethodila *Kapitalu*, ponajprije *Filozofijsko-*

ekonomijski rukopisi i *Grundrisse*, budući da sva ta djela, uzeta u cjelini, sačinjavaju korpus Marxove kritike političke ekonomije.

Hoćemo li razumjeti genezu i kontekst Marxove kritike političke ekonomije, nužno je uzeti u obzir ono što joj je prethodilo. U prvom redu valja uzeti u obzir nastanak nacionalne ili političke ekonomije kao znanosti u novovjekovnom odnosno modernom smislu riječi. Za razliku od ranijih pisaca koji su onu sferu praktičke filozofije što ju je Aristotel imenovao ekonomikom⁸ tematizirali kao umijeće (gotovo bi se moglo reći: tehniku) valjanog gospodarenja „vremenitim dobrima“,⁹ u razdoblju obilježenom počecima industrijalizacije u sve se većoj mjeri oblikuje intencija znanstvenog pristupa ekonomiji, kako bi se utemeljila nova ekonomijska znanost. Vlada gotovo konsensus oko ocjene prema kojoj djelo Adama Smitha *Istraživanja o uzrocima i prirodi bogatstva naroda* (1776.)¹⁰ označava zbiljski početak znanstvene ekonomije, koju će upravo Marx imenovati nacionalnom ekonomijom.

Polazeći od koncepcije prirodnog prava te od uvida u nesavršenost svih ljudskih tvorbi, Smith će formulirati zahtjev da se društveni poredak u što je moguće većoj mjeri oblikuje u suglasju s prirodnim poretom, koji je po definiciji nadmoćan svakom ljudski proizvedenom poretku, ili, kako to elaborira jedan njegov tumač: „Mudroj društvenoj organizaciji potrebno

³ Usp. Karl Marx, *Das Kapital. Bd. 4: Theorien über Mehrwert: I-VII Kapitel und Beilagen*, Dietz, Berlin 1965; Karl Marx, *Das Kapital. Bd. 4: Theorien über Mehrwert: VIII-XVIII Kapitel*, Dietz, Berlin 1967; Karl Marx, *Das Kapital. Bd. 4: Theorien über Mehrwert: XIX-XXIV Kapitel und Beilagen*, Dietz, Berlin 1968.

⁴ Usp. Georg Lukács, *Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins*, I-II, Luchterhand, Neuwied 1986, 1984.

⁵ Usp. Nicolai Hartmann, *Problem des geistigen Seins*, W. de Gruyter, Leipzig 1933. i osobito *Neue Wege der Ontologie*, W. Kohlhammer, Stuttgart 1949. O Hartmannovoj ontologiji usp. i Danilo Pejović, *Realni svijet*, Nolit, Beograd 1960.

⁶ Usp. Klaus Brinkmann, *Aristoteles' allgemeine und spezielle Metaphysik*, de Gruyter, Berlin-New York 1979., str. 10. i 22.

⁷ S nepravom zanemaren i filozofskoj javnosti gotovo posve nepoznat talijanski mislilac Costanzo Preve argumentirano je ustvrdio kako najživotniji aspekt Marxova mišljenja valja tražiti u njegovoj „ontologiji povijesnog i društvenog bitka“ koja se profilira u dijalektici mogućega i nužnoga (usp. Costanzo Preve, „Riflessioni sul rapporto fra ‘il possibile e il necessario‘“, *Marx centouno*, 1/2, 1985, str. 169.-178., posebno str. 170.).

⁸ Prema nekim tumačenjima pojam *ekonomika* skovao je tek Aristotelov učenik Teofrast (usp. Sarah B. Pomeroy, *Oeconomicus: A Social and Historical Commentary*, Oxford University Press, Oxford 1995., str. 68.)

⁹ Kao primjer takvog pristupa može poslužiti spis renesansnog dubrovačkog autora Benedikta Kotruljevića *O trgovini i savršenu trgovcu*, JAZU, Zagreb 1985. O Kotruljeviću usp. Davor Balić, „Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja“, *Cris*, br. 14 (2012.), str. 205.-271. No, takav će pristup u bitnomu obilježavati još i novovjekovne merkantiliste i fiziokrate.

¹⁰ Usp. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Clarendon Press, Oxford 1799.

(je) jedino to da što više djeluje u suglasnosti s odredbama toga prirodnog poretka.¹¹ Odatle slijedi zahtjev za slobodom individualnog poduzetništva, koje će se samo po sebi uklopiti u prirodni poredak stvari ukoliko ne bude ograničavano intervencijama društvenih ustanova. Slobodno poduzetništvo se automatizmom prilagođava logici prirodnog reda stvari. Smith, dakako, ne govori o ontologiji. No, taj „prirodni red stvari“ jest ontologija, i to upravo ontologija društvenog bitka, poseban oblik opće naturalističke ontologije. A njezin je vrhunac sadržan u čuvenoj *nevidljivoj ruci*,¹² koja iz kaosa međusobno divergentnih i suprotstavljenih individualnih htijenja i djelovanja proizvodi kozmos (neintendirane ali zbiljske) opće dobrobiti u najboljem (ili najmanje lošem) od svih mogućih svjetova, u kapitalističkoj tržišnoj privredi i njoj sukladnom liberalno-građanskom društvu.

Adam Smith je u svojem nastojanju da pronikne u logiku ekonomijskog života oblikovao i temelje radne teorije vrijednosti, prema formulaciji Predraga Vranickog kao „osnovu razumijevanja novog ekonomskog sistema“.¹³ Od Smithove koncepcije o radu kao izvoru vrijednosti polazi i David Ricardo, te u svojem glavnom djelu *Načela političke ekonomije i oporezivanja* objavljenom 1917. godine među ostalime tvrdi sljedeće: „Ako količina rada ostvarenog u robi, određuje njezinu prometnu vrijednost, onda svako povećanje količine rada mora uvećati vrijednost one robe, u koju je taj rad uložen, kao što svako smanjenje količine rada mora sniziti njezinu vrijednost.“¹⁴ Sve su to pretpo-

stavke na kojima će Marx razviti svoju kritiku političke ekonomije. Ne treba, međutim, zanemariti ni druge poticaje i izvore. Pored optimistički nastrojenih utemeljitelja klasične ekonomske znanosti Smitha i Ricarda tu je i jedan od prvih kritičara klasične engleske nacionalne ekonomije Jean-Charles-Léonard Simonde de Sismondi, koji u svojem djelu *Nova načela političke ekonomije* (1819.) neće u središte interesa poput Smitha i Ricarda staviti nacionalno bogatstvo, odnosno razvitak proizvodnih snaga, nego čovjeka, uočavajući kako se činjenica što proizvodnju određuje kapital a ne ljudske potrebe nalazi u temelju pojave hiperprodukcije i privrednih kriza.¹⁵ To, doduše, neće spriječiti Marxa u izricanju ocjene prema kojoj Sismondi ima pravo jedino s obzirom na one koji pokušavaju prikriti protuslovlje između razvitka roda i razvitka individue, dok je inače u pravu Ricardo koji u središte svoje pozornosti stavlja razvitak proizvodnih snaga, što prema Marxu nije ništa drugo doli razvijanje ljudskih proizvodnih moći.¹⁶

Svoju kritiku političke ekonomije Marx nije razvio tek na pretpostavkama poznavanja klasičnih ekonomijskih teorija i nove, s Adamom Smithom uspostavljene znanosti o ekonomiji, nego i na nekim drugim pretpostavkama (ponajprije na kritičkoj recepciji Hegelove filozofije), a motivaciju ove kritike političke ekonomije (ali i Marxova opusa u cjelini) možda najbolje iskazuje čuvena 11. teza o Feuerbachu: nije dovoljno svijet tumačiti, svijet se mora promijeniti.¹⁷

¹¹ Eric Roll, *Povijest ekonomske misli*, Kultura, Zagreb 1956, str. 115.

¹² O Smithovu korištenju te sintagme usp., Amartya Sen, „Introduction“, u: Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Penguin, New York 2009., str. vii-xxix. Općenito o sintagmi *nevidljiva ruka* i njezinu korištenju usp. Ulrich van Suntum, *Die unsichtbare Hand*, Springer, Berlin 2000. te Bruna Ingrao i Giorgio Israel, *La mano invisibile. L'equilibrio economico nella storia della scienza*, Laterza, Bari 2006.

¹³ Predrag Vranicki, *Historija marksizma, I*, Naprijed, Zagreb 1975., str. 134. Valja, međutim, napomenuti da se otkriće radne teorije vrijednosti ne može jednoznačno pripisati Adamu Smithu. Tako, primjerice, spomenuti Vranicki tvrdi kako je osnove radne teorije vrijednosti postavio još arapski mislilac Ibn Haldun (usp. Predrag Vranicki, *Filozofija historije, I*, Naprijed, Zagreb 1988., str. 77.). U pogledu stupnja opravdanosti takve ocjene usp. Danijel Bučan, *Realistički racionalizam ibn Halduna: ibn Haldun iz Mukaddime*, Zavod za filozofiju znanosti i mir JAZU, Zagreb 1976.

¹⁴ David Ricardo, *Načela političke ekonomije*, Kultura, Zagreb 1953., str. 9.

¹⁵ O Sismondiju usp. Jean-Rodolphe de Salis, *Sismondi, 1773-1842. La vie et l'œuvre d'un cosmopolite philosophe*, H. Champion, Paris 1932.

¹⁶ Usp. Karl Marx, *Theorien über den Mehrwert*, t. I, nav. djelo, str. 111.

¹⁷ „Filozofi su svijet samo različito interpretirali, radi se o tome da ga se izmijeni“ (Karl Marx – Friedrich Engels, *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb 1973., str. 339.).

Hegelovska motivacija Marxove kritike političke ekonomije najjasnije dolazi do izražaja u prvom djelu koje se može uvrstiti u korpus kritike političke ekonomije. Riječ je o *Ekonomijsko-filozofijskim rukopisima* iz 1844. godine (po prvi puta objavljenima tek 1932. i to u dva različita izdanja, sa sličnim, iako ne identičnim tekstom).¹⁸ Prema ocjeni Landshuta i Mayera bez razumijevanja *Manuskripata* nije moguće duhovnopovijesno razumijevanje cjelokupnoga Marxovog djela, budući da su oni u nekom smislu najsredišnjiji Marxov rad, čvorište njegova razvitka u kojemu principi Marxove analize ekonomije neposredno proizlaze iz ideje istinske čovjekove zbilje.¹⁹ Slična se ocjena može sresti u Marcuseovoj recenziji Landshutova i Mayerova izdanja, u kojoj među ostalime nalazimo tvrdnju da „*Rukopisi*... omogućuju plodnije i perspektivnije postavljanje pitanja o stvarnim odnosima između Marxa i Hegela“.²⁰ Polazeći od svoje već ranije razvijene kritike Hegelove koncepcije čovjeka kao samosvijesti, Marx u *Manuskriptima* ujedno nadmašuje i antropologističku Feuerbachovu koncepciju čovjeka kao predmetnog, osjetilnog i prirodnog bića, naglasivši da čovjek nije samo prirodno biće, nego i ljudsko (a to znači rodno) prirodno biće, čija se bit sastoji u njegovoj slobodnoj svjesnoj djelatnosti, djelatnosti proizvođenja, biće koje se, kako to Vranicki formulira, „prema stvarno-

sti odnosi na svestran način isto kao što je i posjeduje na svestran način“.²¹

Proizvodni odnos kojim ljudi opredmećuju svoje bitne snage kontekstualizira se u specifičnim historijskim oblicima, a u Marxu suvremenom društvu to je odnos koji je bitno obilježen *otuđenjem*: „Radnik postaje utoliko siromašniji, ukoliko proizvodi više bogatstva, ukoliko stvara više robe. Povećanjem vrijednosti svijeta stvari raste *obezvredivanje* čovjekova svijeta u upravnom razmjeru. Rad ne proizvodi samo robe; on proizvodi sebe sama i radnika kao *robu* i to u razmjeru u kojem uopće proizvodi robe ... Ozbiljenje rada pojavljuje se u nacionalno-ekonomskom stanju kao *obestvarenje* (*Entwirklichung*) radnika, opredmećenje kao *gubitak i ropstvo predmeta*, prisvajanje kao *otuđenje*.“²² Rad se iskazuje kao čin otuđenja ljudske djelatnosti kako s obzirom na odnos radnika spram predmeta svojega rada, tako i s obzirom na njegov odnos spram same proizvodne djelatnosti (koji se najbolje očituje u izbjegavanju rada ukoliko nema neke nužde), on ga u sklopu industrijske proizvodnje čini dodatkom stroju (ako ne i strojem).²³ ali i s obzirom na odnos rada spram generičke biti ljudskoga bića: „Otuđeni rad čovjeku ... rodni život čini sredstvom individualnog života.“²⁴ Naime, takav rad svojstven kapitalističkom poretku neposredno determinira to

¹⁸ Jedno izdanje objavili su u Berlinu S. Landshut i J. P. Mayer u knjizi pod naslovom *Der historische Materialismus. Die Frühschriften*, a paralelno izdanje objavio je Institut Marxa i Engelsa u Moskvi. Landshut i Mayer nazvali su taj spis „Nacionalna ekonomija i filozofija“, a moskovski izdavači „Ekonomijsko-filozofijski rukopisi“, te se spis najčešće spominje pod ovim drugim naslovom (usp. Gajo Petrović, *Marx i marksisti*, Naprijed/Nolit, Zagreb-Beograd 1986., str. 101.). Često se, međutim, spis spominje pod skraćenim naslovom *Manuskripti* ili *Rukopisi*. Zanimljivo je da su prevoditelj Stanko Bošnjak i redaktor prijevoda Predrag Vranicki napravili svojevrsan kompromis: prijevod napravljen na temelju berlinskog izdanja oni su naslovili „Ekonomsko-filozofski rukopisi“ a to poglavlje *Ranih radova* obuhvaća pored spisa o kojemu je riječ također i „Teze o Feuerbachu“; sam spis u tom prijevodu pak nosi naslov „Prilog kritici nacionalne ekonomije sa završnim poglavljem o Hegelovoj filozofiji“, što je doslovan prijevod naslova ruskog izdanja (usp. *Rani radovi*, nav. djelo, str. 187. i 189.). Kako je taj spis Marx napisao u proljeće 1844. godine za vrijeme svojega boravka u Parizu, on se često spominje i pod naslovom *Pariški rukopisi*. O tomu usp. Michael Quante (ur.), *Karl Marx. Ökonomisch-Philosophische Manuskripte*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 2009., str. 209. i dalje.

¹⁹ Usp. Gajo Petrović, nav. djelo.

²⁰ Herbert Marcuse, „Neue Quellen zur Grundlegung des Historischen Materialismus“, *Die Gesellschaft*, 7/IX, 1932., citirano prema: G. Petrović, nav. djelo, str. 102.

²¹ *Historija marksizma*, nav. djelo, str. 76.

²² *Rani radovi*, nav. djelo, str. 245.-246.

²³ Kako to Marx formulira u *Grundrissima* „*stroj se prilagođuje čovjekovoj slabosti, da bi od slaba čovjeka načinio stroj*“ (isto, str. 290.).

²⁴ Isto, str. 250.

da on *čovjeku*²⁵ „otuđuje prvo, rodni život i individualni život, i drugo, posljednjeg čini u njegovoj apstrakciji ciljem prvoga, također u njegovu apstraktnu i otuđenom obliku ... sam život pojavljuje se samo kao *sredstvo za život*.“²⁶ A konačna konzekvencija koja slijedi iz Marxove analize otuđenja proizvoda rada od radnika, ljudskoga bića od vlastite životne djelatnosti i od vlastite rodne biti, konzekvencija koju Marx vidi kao neposrednu posljednicu spomenutih triju dimenzija otuđenja „jest otuđenje *čovjeka od čovjeka*. Ako se čovjek sam sebi suprotstavlja, onda se njemu suprotstavlja *drugi* čovjek ... Uopće, stav da je čovjeku otuđena njegova rodna suština, znači da je jedan čovjek otuđen drugome, kao što je svatko od njih otuđen ljudskoj suštini.“²⁷

Analizom otuđenog rada koji rezultira upravo naznačenim samootuđenjem Marx će doći do uvida u nužnu egzistenciju privatnog vlasništva koje se takvim radom stalno reproducira, ali i do uvida u unutarnju protuslovnost otuđenog rada sa samim sobom, čije zakone „nacionalna ekonomija“ (koju će kasnije imenovati političkom ekonomijom) adekvatno izražava. Adam Smith, David Ricardo i drugi zastupnici „nacionalne ekonomije“ objekti su Marxove kritike ne zato što krivo prikazuju logiku reprodukcije privatnog vlasništva na temelju otuđenog rada, nego što ne uviđaju da je rad bit privatnog vlasništva, a to što su podjela rada i razmjena oblici privatnog vlasništva predstavlja „dvostruki dokaz, s jedne strane taj da *čovjekov* život treba *privatno vlasništvo* za svoje ozbiljenje, a s druge, da je sada potrebno ukidanje privatnog vlasništva.“²⁸ Prvi predmet dokaza upućuje na ontologiju društvenog bitka: logika svijeta utemeljenoga na privatnom vlasništvu i njegovoj reprodukciji jest logika nužnosti reprodukcije

života u okviru zatečenih modaliteta privatnog vlasništva (što će kasnije Marx elaborirati do razine logike proširene reprodukcije profita); drugi predmet dokaza, formuliran potrebom da se ukine privatno vlasništvo, upućuje na dinamičan karakter ontologije društvenog bitka: zatečeno i dano stanje u sebi sadrži potencije vlastitoga samoukidanja.

U tzv. ortodoksnom marksizmu staljinske inspiracije smatralo se (a valjda se i danas smatra, u onoj mjeri u kojoj se nekadašnji zastupnici *dijamata* nisu u potpunosti preobratali bilo u neoliberalne čikaškog ili kakvih sličnog tipa, bilo pak u neotomiste ili u pravoslavne, protestantske ili islamske fundamentaliste) da su *Manuskripti* nezrelo i „nedovoljno marksističko“ djelo mladoga Marxa, ne, doduše toliko zbog u njima sadržane analize otuđenja i otuđenog rada, koliko zbog radikalne Marxove kritike temeljnih principa dijalektičkog materijalizma (svejedno da li u Engelsovoj, Lenjinovoj ili Staljinovoj verziji), kakva je, primjerice, sadržana u opovrgavanju materijalističke metafizike koju tu srećemo.²⁹ Gajo Petrović spada među one mislioe na Marxovu tragu koji su uvjerljivo opovrgli valjanost ocjena o nezrelom karakteru Marxovih mladenačkih spisa, ali je on ujedno ukazao i na jednostranost onih Marxovih sljedbenika koji su upravo *Rane radove* držali njegovim bitnim djelom, te je među ostalime ustvrdio sljedeće: „Teza da je ‘pravi’ Marx onaj ‘mladi’ predstavlja prvu, nedomišljenu reakciju probuđene marksističke misli na staljinizam. To je negacija staljinizma koja pravi koncesije staljinizmu. Oni koji je zastupaju tim samim prihvaćaju suprotstavljanje ‘mladog’ i ‘starog’ Marxa, a ujedno velikodušno prepuštaju ‘starog’ Marxa staljinistima. Teorija alijenacije nije samo centralna tema Marxovih ‘ranih’ radova;

²⁵ O problematičnosti samog pojma *čovjek* (što bi moglo dati povoda razmatranju duhovnohistorijski uvjetovanih ograničenja Marxove „antropologije“), usp. Lino Veljak, „Čovjek kao metafizička utvara. Identitet individue i zajednice“, u: *Prilozi kritici lažnih alternativa*, Otkrovenje, Beograd 2010., posebno str. 13.-19.

²⁶ *Rani radovi*, nav. djelo, str. 251.

²⁷ Isto, str. 252.-253.

²⁸ Isto, str. 305.

²⁹ U tom smislu indikativni su završni odjeljci *Manuskripata*, gdje se među ostalime mogu sresti i ovakve misli: „*Priroda*, apstraktno uzevši, za sebe, fiksirana u odvojenosti od čovjeka, nije za čovjeka *ništa* ... *Priroda* kao priroda, tj. ukoliko se ona osjetilno još razlikuje od onog tajnovitog, u njoj skrivenog smisla, priroda odijeljena, različita od tih apstrakcija, jest *ništa*, *ništa koje se pokazuje kao ništa*, jest besmisleno ili ima samo smisao spoljašnosti koja je ukinuta“ (isto, str. 334.-335.).

ona je ideja vodilja i svih 'kasnih' ... 'Mladi' i 'stari' Marx u suštini je jedan isti.³⁰ Spomenu-to suprotstavljanje „mladog“ i „starog“ Marxa dovelo je u pogledu tumačenja njegove kritike političke ekonomije do toga da su jedni inzistirali na važnosti *Manuskripata* nalazeći u njima ključ za razumijevanje cjeline Marxove kritike političke ekonomije, dok su drugi u *Kapitalu* vidjeli ključ za prosudbu *Manuskripata*.³¹ Pri tom su i prvi i drugi (ali i zastupnici teze o jedinstvu Marxova djela) previdjeli Marxove *Osnove kritike političke ekonomije* (*Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*), posredovni (bar u vremenskom ako ne i u strukturalnom smislu) moment kritike političke ekonomije koju je razvio Karl Marx. To je razumljivo ako imamo u vidu da su *Grundrisse* objavljene znatno kasnije od onih prvih djela.

To djelo, općenito poznato pod imenom *Grundrisse*, Marx je na temelju svojih petnaestgodišnjih istraživanja započeo pisati 1857. godine, te ga dovršio godinu dana kasnije, ali ga nikad nije objavio, pa čak ni definitivno završio, nezadovoljan njegovim oblikom.³² Prvi puta je objavljeno u izdanju moskovskog Instituta Marxa i Engelsa neposredno pred početak Drugoga svjetskog rata, i to u dva sveska (prvi je svezak objavljen 1939. a drugi 1941.), ali je tek drugo izdanje, objavljeno u Berlinu 1953. godine,³³ omogućilo njegovu širu dostupnost. Prvobitno pitanje koje se nametnulo nakon što je to Marxovo djelo postalo dostupno sastojalo se prvenstveno u dvojbi je li tu riječ o djelu koje spada isključivo u ekonomijsku znanost (te u širem smislu pripada području društvenih znanosti) ili je to

ujedno i djelo koje je mjerodavno i za metodologiju ekonomije, pa u tom smislu posjeduje i obilježja epistemologijskog (a utoliko i filozofijskog) djela. Za razliku od sovjetskog ekonomista L. A. Leontjeva, koji je 1946. objavio jednu od rijetkih recenzija prvog izdanja *Grundrisa* i u njoj iznio ocjenu prema kojoj tu nije riječ tek o djelu iz polja političke ekonomije nego i o znanosti o ljudskom društvu uopće, te da to djelo zapravo predstavlja prvu varijantu *Kapitala*,³⁴ jedan od prvih sustavnih istraživača *Grundrisa*, s nepravom uglavnom nepoznat američki autor poljskog podrijetla Roman Rosdolsky, zastupao je tezu prema kojoj je to djelo ključno za razumijevanje Marxove metode (koja bitno ovisi o Marxovu odnosu spram Hegela).³⁵ Sličnu je ocjenu, neovisno od Rosdolskoga, zastupao i Gajo Petrović, tvrdeći 1963. kako *Grundrisse* olakšavaju razumijevanje bitne povezanosti između *Manuskripata* i *Kapitala*,³⁶ da bi 1974. tu ocjenu precizirao, tvrdeći „da bi to djelo /*Grundrisse*, op. L. V. / trebalo primarno promatrati kao izvor za bolje razumijevanje *biti* Marxove misli ... *Grundrisse*, kako zbog misaonog nivoa na kojem su pisani tako i zbog obilja originalnih misli koje su baš u tom djelu razvijene ili naznačene treba iz njihovog položaja pomoćnog sredstva za shvaćanje odnosa *Rukopisa* i *Kapitala* 'premjestiti' u najmanju ruku u isti rang s ovim djelima.“³⁷

I *Grundrisse* i *Kapital* nastali su iz zamisli kritike političke ekonomije, izvorno formulirane još u *Manuskriptima*. Zamisao se temelji na uvidu u to da današnji ljudi nisu pravi ljudi niti je suvremeno društvo istinska ljudska zajednica: samo-

³⁰ Gajo Petrović, *Filozofija i marksizam*, Naprijed, Zagreb 1965., str. 39.

³¹ Usp. Gajo Petrović, *Marx i marksisti*, nav. djelo, str. 103.

³² Usp. isto, str. 103.-104.

³³ Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857-1858: Anhang 1850-1859*, Dietz, Berlin 1953. Integralan prijevod *Grundrisa* objavljen je u okviru sabranih djela Marxa i Engelsa (Karl Marx, *Osnovi kritike političke ekonomije* I-II, Prosveta, Beograd 1979.), a prije toga je u Zagrebu objavljena skraćena varijanta bitnih dijelova *Grundrisa* u izboru jednoga (uz Branka Petrovića) prevoditelja tog djela Gaje Petrovića, ujedno i autora opsežnog predgovora pod naslovom „Smisao i značenje Marxovih *Grundrisa*“ (Karl Marx, *Temelji slobode*, Naprijed, Zagreb 1974.).

³⁴ Usp. *Marx i marksisti*, nav. djelo, str. 105.

³⁵ Usp. Roman Rosdolsky, *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen „Kapital“: Der Rohentwurf des „Kapital“ 1857-58*, I, Europäische Verlagsanstalt/Europa Verlag, Frankfurt/M. – Wien 1968., str. 8.-10. Općenito o recepciji *Grundrisa* usp. Marcello Musto (ur.), *Karl Marx's „Grundrisse“: Foundations of the Critique of Political Economy 150 Years Later*, Routledge, London-New York 2009.

³⁶ Usp. *Filozofija i marksizam*, nav. djelo, str. 63.-64.

³⁷ *Marx i marksisti*, nav. djelo, str. 109.

otuđenje kojime su obilježeni dovodi do toga da se ljudi u suvremenom (bitno neljudskom) društvu odnose nehumano i spram drugih ljudi i spram sebe i spram prirode, te se oni mogu označiti kao *ekonomijske životinje*. To što su ljudi danas takvi ne znači da je zatečeno stanje njihova vječna sudbina, budući da oni posjeduju autentične mogućnosti postojanja istinskim ljudima, a temeljna je pretpostavka ozbiljenja tih mogućnosti sadržana u kritici samootuđenja u ekonomiji. Tu pretpostavku Marx pokušava realizirati posredstvom kritike političke ekonomije.³⁸ Politička ekonomija kakvu su razvili Smith, Ricardo i drugi kritički analizira zbilju građansko-kapitalističkog poretka, dolazeći do značajnih spoznaja o mehanizmima funkcioniranja reprodukcije društva zasnovanoga na (otuđenom) radu i logici kapitala, adekvatno odražavajući zbiljnost samootuđenog društva, ali ne može prekoračiti horizonte tog društva.³⁹

Osnovni razlog spomenute nemogućnosti sastoji se u ideji ljudske prirode kakvu zastupaju klasični ekonomisti: prema toj ideji ljudska je priroda dana a nije povijesno nastala, te bi stoga slobodna individua bila jedna prirodna danost. Imajući to u vidu Marx će, kreativno preuzimajući Hegelovu metodu, koja se temelji na kretanju od neposredne do posredovane konkretnosti,⁴⁰ nasuprot economicističkoj nerazlikovanosti prirodnoga od povijesnoga, rekonstruirati povijesnu generiranost pretpostavki suvremenih zatečenosti. Ilustrativan primjer nudi njegovo razlikovanje odnosa proizvođača i prirode s obzirom na način proizvodnje i društveni poredak u *Grundrissima*. Govoreći o „jedinstvu živih i djelatnih ljudi s prirodnim

³⁸ Usp. isto, str. 121.

³⁹ Bitnu dimenziju te granice i njezina prekoračivanja koje je Marx izveo Danko Grlić će formulirati retoričkim pitanjem: „Nije li, naime, upravo tamo gdje su ekonomisti klasične škole (npr. Smith i Ricardo) vidjeli samo odnos među stvarima Marx otkrio, prije svega, odnos među ljudima?“ (Danko Grlić, *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb 1982., str. 272.)

⁴⁰ Metoda koju Marx preuzima od Hegela je, dakako, dijalektička. Dijalektika, naglasit će Marx u svojem predgovoru drugom izdanju *Kapitala* „u svom racionalnom obliku ... izaziva ljutnju i užasavanje buržoazije i njenih doktrinarnih zastupnika, jer u pozitivno razumijevanje postojećeg stanja unosi ujedno i razumijevanje njegove negacije ... jer svaki postali oblik shvaća u toku kretanja, dakle i po njegovoj prolaznoj strani“ (Karl Marx, *Kapital*, I, Kultura, Zagreb 1947., str. LXIV.)

⁴¹ *Temelji slobode*, nav. djelo, str. 200.-201.

⁴² *Kapital*, I, nav. djelo, str. 127.

⁴³ Kangrga bi emfatički to formulirao kao „apsolutnu gotovost“ i „bitnu dovršenost“ (usp. Milan Kangrga, *Praksa vrijeme svijet*, Nolit, Beograd 1984., str. 469.)

⁴⁴ Za detaljan prikaz i analizu geneze i varijacija pojma kapitala usp. Francesco Boldizzoni, „4-8“. *Means and Ends: The Idea of Capital in the West, 1500-1970*, Palgrave Macmillan, New York 2008.

anorganskim uvjetima njihove izmjene materije s prirodom“ i njihovom prisvajanju prirode koja je sadržana u toj izmjeni (možda bi bilo prikladnije reći: razmjeni), on naglašava „*rascjep* između tih anorganskih uvjeta ljudskog postojanja i tog djelatnog postojanja, rascjep kakav je prvi puta postavljen tek u odnosu najamnog rada i kapitala... U robovskom i kmetskom odnosu ne dolazi do tog rascjepa, nego tu jedan dio društva postupa s drugim kao s pukim *anorganskim i prirodnim* uvjetom svoje vlastite reprodukcije. Rob nije ni u kakvom odnosu prema objektivnim uvjetima svoga rada; nego sâm *rad*, kako u obliku roba, tako i u obliku kmeta, stavlja se kao *anorganski uvjet* proizvodnje u isti red s drugim prirodnim bićima, naporedo sa stokom ili kao dodatak zemlji.“⁴¹ Ni kapital nije prirodna danost, nije dovoljno čak ni postojanje robnog i novčanog prometa, već kapital „postaje *samo tamo* gdje vlasnik sredstava za proizvodnju i životnih namirnica zatječe na tržištu *slobodnog radnika* kao prodavača svoje radne snage.“⁴² Na taj način opovrgava se temeljna pretpostavka klasične ekonomije (koju ona, dakako, dijeli, s klasičnom metafizikom), a to je pretpostavka o bitnoj gotovosti i dovršenosti (bilo božanski stvorenoga bilo pak prirodno uspostavljenoga) svijeta,⁴³ svijeta koji se reproducira u skladu s logikom koju je posve besmisleno dovoditi u pitanje, budući da ona predstavlja neprelaznu granicu između mogućega (a i potencijalno mogućega) i nemogućega.

Kategorija kapitala (kao, uostalom, ni radna teorija vrijednosti) nije nikakvo originalno Marxovo otkriće,⁴⁴ ali ono što je kod njega novo sastoji su u *ontologijskom poimanju kapitala*. Kao

društveni odnos (i to upravo otuđeni i otuđenje proizvođeći odnos) koji sačinjava temelj cjelokupnoga suvremenog načina proizvodnje i svih fenomena što su njime uvjetovani, kapital predstavlja jedan bitan ontologijski entitet (terminologijom klasične metafizike iskazano, kapital bi bio bitak, ono *jest* po kojemu su bića našega svijeta uopće i moguća).⁴⁵ Neposredan izraz tog odnosa jest roba, a ona ima dvostruki karakter, uporabnu i razmjensku vrijednost.⁴⁶ Analiza uporabne i razmjenske vrijednosti omogućuje razumijevanje logike na temelju koje funkcionira moderno društvo. To je logika koja perpetuira odnos sveopćeg postvarenja i mistifikacije, pri čemu je kapital izraz konkretnoga, dok je rad apstrakcija: „Nasuprot kapitalu rad je puki apstraktni oblik, puka mogućnost djelatnosti koja stvara vrijednost, koja egzistira samo kao sposobnost, moć u tjelesnosti radnika.“⁴⁷ No, ta apstrakcija, koja je upravo zbog svoje apstraktnosti podložna mistifikaciji, ujedno iskazuje i zbiljski život u uvjetima nužne otuđenosti i postvarenosti. Marx će svojom analizom robnog fetišizma izvedenom na ontologijskoj (tek prividno isključivo ili primarno na znanstveno-ekonomijskoj) razini demistificirati logiku koja proizvodi nužnost da se proizvod koji je rezultat individualne djelatnosti prvo mora pretvoriti u razmjensku vrijednost kako bi tek u tom stvarnosnom obliku mogao dokazati svoju društvenu moć.⁴⁸ Ili, kako to on formulira u *Kapitalu*, ljudi „ne dovode svoje proizvode u uzajamni

odnos kao *vrijednosti* zato što u tim stvarima gledaju *puke materijalne omotače* jednorodnog ljudskog rada. Naprotiv. Time što u procesu razmjene izjednačuju svoje raznovrsne proizvode jedan s drugim kao vrijednosti izjednačuju oni i svoje različite radove jedne s drugima kao ljudski rad.“⁴⁹

Nadalje, kapitalistički način proizvodnje implicira primat razmjenske u odnosu na uporabnu vrijednost proizvoda. Taj primat rezultira nužnošću širenja reprodukcije, u čemu je sadržana logika akumulacije kapitala. Proizvođenje viška vrijednosti (pravljenje profita) iskazuje se kao apsolutan zakon tog načina proizvodnje, a iz njega slijedi i promjena sastava kapitala: sve se više povećava postojani dio kapitala (mašinerija, tehnologija) u odnosu na promjenljivi dio kapitala (radna snaga),⁵⁰ što proizvodi nužnost suviška radne snage, stvarajući suvišno stanovništvo (danas se govori o „suvišnim ljudima“)⁵¹ i strukturnu nezaposlenost.⁵²

Naše vrijeme empirijski potvrđuje valjanost ove Marxove analize. Ono, međutim, (bar zasad!) nije potvrdilo Marxovu prognozu prema kojoj će nužnost stalnog uvećavanja kapitala uslijed potrebe da se umnožavanjem zbroja profita nadoknadi padanje profitne stope, što uzrokuje hiperprodukciju i krize, dovesti do toga da kapitalistička ekonomija ne može dugoročno ostvarivati nesmetani društveni razvitak i uvećavanje društvenog bogatstva. Prošlo 20. stoljeće i po-

45 Na tragu takve odredbe kapitala bio je Vanja Sutlić, koji je, protumačivši Marxov pojam rada kao istovjetan bogu u metafizičkom smislu bitka, te ga definirajući kao „produkciju radi produkcije“ (Vanja Sutlić, „Moć i čovječnost“, *Praxis*, 1-2/1970., str.22.) i naglašavajući kako se u toj vezi rada i boga „dovršava gospodstvo kapitala“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, Kulturni radnik, Zagreb 1974, str. 95; usp. također isto djelo, posebno str. 91. i 149.) oblikovao naznake ontologijskog karaktera Marxove kritike političke ekonomije.

46 Na utjecaj Hegelova mišljenja na Marxov uvid u dvostruki karakter robe upozorio je među ostalima i Milan Kangrga: „Dvostruki karakter robnog oblika, tj. odatle proizašao marksovski pojam robe kao razmjenske vrijednosti (ili samo vrijednosti), pri čemu roba – prema eksplicitnome Marxovu stavu – ne sadrži u sebi ni trunke materijalnosti, nego određuje historijski specifičan, i to otuđeno-postvareni, društveni i ljudski odnos (te je njome određeno ono *kako*, a ne što!), moguće je misliti samo iz duha i bitne misli klasične njemačke filozofije.“ (Milan Kangrga, *Hegel-Marx*, Naprijed, Zagreb 1988, str. 74.)

47 *Temelji slobode*, nav. djelo, str. 116.

48 Usp. P. Vranicki, *Historija marksizma*, nav djelo, str. 143.

49 *Kapital*, I, nav. djelo, str. 39.

50 Usp. isto, str. 559.

51 Usp. npr. Giorgio Agamben, *Izvanredno stanje. Homo sacer*, II, 1, Deltakont, Zagreb 2008.

52 „Isti oni uzroci koji razvijaju ekspanzivnu moć kapitala razvijaju i raspoloživu radnu snagu. Relativna veličina industrijske rezervne armije raste, dakle, s potencijama bogatstva. Ali što je ova rezervna armija veća u odnosu prema aktivnoj radničkoj armiji, to više raste masa *konsolidiranog* suvišnog stanovništva“ (isto, str. 573.).

čeci 21. stoljeća svjedoče o tomu kako je kapitalizam uspio iznaći nove mehanizme svojega preživljavanja i, dapače, svojega rasta te svoje apsolutne dominacije u našim tzv. postmoder-nim vremenima uznapredovale globalizacije. Uloga neuspješnog pokušaja uspostavljanja so-cijalizma, najprije u jednoj nerazvijenoj zemlji, a potom i u bloku tzv. realnog socijalizma, zaslu-živala bi posebnu pozornost. Taj propali ekspe-riment služi danas apologetima kapitalističkog poretka kao dokaz da je Marx bio u krivu. No, empirijskog opovrgavanja Marxove ontologije otuđenoga društvenog bitka nema na vidiku – a kako stvari stoje, neće ni biti. Poredak se mo-dificira, prilagođava novim okolnostima, on se zahvaljujući biotehologijskoj i informatičkoj revoluciji⁵³ još dodatno i učvršćuje,⁵⁴ ali struktu-ra njegove logike ostaje istovjetnom.

Utoliko se niti Marxov *Kapital*, kao ni cjelokupan opus njegove kritike političke ekonomije kao ontologije otuđenoga društvenog bitka nipošto ne mogu smatrati zastarjelima.

Bibliografija

Agamben Giorgio, *Izvanredno stanje. Homo sacer*, Deltakont, Zagreb, 2008.

Balić Davor, *Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja*, Cris, br. 14 (2012.)

Brinkmann Klaus, *Aristoteles' allgemeine und spe-zielle Metaphysik*, de Gruyter, Berlin, New York, 1979.

Boldizzoni Francesco, „4-8“. *Means and Ends: The Idea of Capital in the West, 1500-1970*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Bučan Danijel, *Realistički racionalizam ibn Halduna: ibn Haldun iz Mukaddime*, Zavod za filozofiju znano-sti i mir JAZU, Zagreb, 1976.

Die Biotechnische Revolution: Naturwissenschaftliche und Gesellschaftstheoretische Aspekte, Volker Caysa, Helmut Seidel, Dieter Wittlich (ur.), GNN Ver-lag, Schkeuditz, 2003.

Hartmann Nicolai, *Problem des geistigen Seins*, W. de Gruyter, Leipzig, 1933.

Hartmann Nicolai, *Neue Wege der Ontologie*, W. Kohlhammer, Stuttgart, 1949.

Ingrao Bruna, Israel Giorgio, *La mano invisibile. L'equilibrio economico nella storia della scienza*, La-terza, Bari, 2006.

Kangrga Milan, *Praksa, vrijeme, svijet*, Nolit, Beograd, 1984.

Kangrga Milan, *Hegel – Marx*, Naprijed, Zagreb, 1988.

Karl Marx, ur. Goran Sunajko i Maroje Višić, Naklada Breza, Zagreb 2018.

⁵³ O karakteru tih revolucija usp. npr. Volker Caysa, Helmut Seidel, Dieter Wittlich (ur.), *Die Biotechnische Revolution: Naturwissenschaftliche und Gesellschaftstheoretische Aspekte*, GNN Verlag, Schkeuditz 2003. te Edward Keedwell i Ajit Narayanan, *Intelligent Bioinformatics: The Application of Artificial Intelligence Techniques to Bioinformatics Problems*, Wiley, San Francisco 2005.

⁵⁴ Radikalne – ali i višestruko problematične (ponajprije stoga što su obilježene proizvođenjem postmodernističke neprozirnosti i stvaranjem dopunske zbrke) – konzekvencije izvedene iz uvida u uspostavljanje primata novih informacijskih tehnologija te odatle proizlazećega „prelaska čovjeka u *posthumano stanje*“ izvodi Žarko Paić, govoreći o kapitalizmu kao bitno zastarjelom povijesnom događaju „apsolutne bezavičajnosti svijeta“ i nihilizma (Žarko Paić, „Marx i tehnosfera? Od aksiomatike moći do eksperimenta slobode“, u: *Karl Marx*, nav. djelo, str. 73.), previđajući pri tom već i to da implozija informacija i preobrazba vremena u ekstazu komunikacije ni na koji način ne dovodi u pitanje apsolutnu dominaciju logike proširene reprodukcije viška vrijednosti, samosvrhovitog profita, dakle logiku kapitala. To što provodimo vrijeme u komuniciranju posredstvom novih informatičkih tehnologija, a to komuniciranje proizvodi profit, ne bi nam smjelo dati za pravo na zaborav zbiljske ontologijske strukture našega svijeta. Može li kapitalizam biti proglašen zastarjelom samo zato jer se danas sve manje profita stječe u sferi proizvodnje materijalnih dobara a sve više u sferi prodaje usluga i zabave? Nasuprot takvom pristupu vrijedi istaći uvid H. J. Krysmanskog prema kojemu se upravo Marxovom dijagnozom kapitalizma kao poretka koji je, pored drugoga, obilježen obezličanjem svih dotadašnjih veza među ljudima može objasniti današnje uspostavljanje Velikog brata kao bića koje je realnije od malog brata (usp. Hans Jürgen Krysmanski, *Popular Science. Medien und Macht in der Postmoderne*, Wexmann Verlag, Münster-New York-München-Berlin 2001., str. 149.).

- Karl Marx's „Grundrisse“: *Foundations of the Critique of Political Economy 150 Years Later*, Marcello Musto (ur.), Routledge, London, New York, 2009.
- Keedwell Edward, Narayanan Ajit, *Intelligent Bioinformatics: The Application of Artificial Intelligence Techniques to Bioinformatics Problems*, Wiley, San Francisco, 2005.
- Kotruljević Benedikt, *O trgovini i savršenu trgovcu*, JAZU, Zagreb, 1985.
- Krysmanski Hans Jürgen, *Popular Science. Medien und Macht in der Postmoderne*, Wexmann Verlag, Münster, New York, München, Berlin, 2001.
- Lukács Georg, *Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins*, Luchterhand, Neuwied 1986, 1984.
- Marx Karl, *Das Kapital. Bd. 4: Theorien über Mehrwert: I-VII Kapitel und Beilagen*, Dietz, Berlin 1965;
- Marx Karl, *Das Kapital. Bd. 4: Theorien über Mehrwert: VIII-XVIII Kapitel*, Dietz, Berlin 1967;
- Marx Karl, *Das Kapital. Bd. 4: Theorien über Mehrwert: XIX-XXIV Kapitel und Beilagen*, Dietz, Berlin 1968.
- Marx Karl, *Ökonomisch-Philosophische Manuskripte*, Michael Quante (ur.), Suhrkamp, Frankfurt/M., 2009.
- Marx Karl, Engels Friedrich, *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb 1973.
- Marx Karl, *Kapital*, I, Kultura, Zagreb 1947.
- Marx Karl, *Temelji slobode*, Naprijed, Zagreb 1974.
- Marx Karl, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857-1858: Anhang 1850-1859*, Dietz, Berlin 1953.
- Marx Karl, *Osnovi kritike političke ekonomije*, Prosveta, Beograd, 1979.
- Oisermann T. I., *W. I. Lenin über die Dialektik Hegels*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 6 (2014), br. 2, str. 273.-286.)
- Pejović Danilo, *Realni svijet*, Nolit, Beograd, 1960.
- Petrović Gajo, *Marx i marksisti*, Naprijed, Zagreb, Nolit, Beograd, 1986.
- Petrović Gajo, *Filozofija i marksizam*, Naprijed, Zagreb, 1965.
- Pomeroy Sarah B., *Oeconomicus: A Social and Historical Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Preve Costanzo, *Riflessioni sul rapporto fra 'il possibile e il necessario'*, Marx centouno, 1/2, 1985.
- Ricardo David, *Načela političke ekonomije*, Kultura, Zagreb, 1953.
- Roll Eric, *Povijest ekonomske misli*, Kultura, Zagreb, 1956.
- Rosdolsky Roman, *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen „Kapital“: Der Rohentwurf des „Kapital“ 1857-58, I*, Europäische Verlagsanstalt, Europa Verlag, Frankfurt/M., Wien, 1968.
- Salis Jean-Rodolphe de, *Sismondi, 1773-1842. La vie et l'œuvre d'un cosmopolite philosophe*, H. Champion, Paris, 1932.
- Sen Amartya, *Introduction*, u: Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Penguin, New York, 2009.
- Smith Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Clarendon Press, Oxford, 1979.
- Suntum Ulrich van, *Die unsichtbare Hand*, Springer, Berlin, 2000.
- Sutlić Vanja, *Moć i čovječnost*, Praxis, 1-2/1970.
- Veljak Lino, *Čovjek kao metafizička utvara. Identitet individue i zajednice*, u: *Prilozi kritici lažnih alternativa*, Otkrovenje, Beograd 2010.
- Vranicki Predrag, *Historija marksizma*, I, Naprijed, Zagreb 1975.
- Vranicki Predrag, *Filozofija historije*, I, Naprijed, Zagreb 1988.

VELJAK Lino

Faculty of Philosophy, University of Zagreb,
Zagreb

Context and the Meaning of *Marx's Capital*

Summary:

It is absolutely necessary to put Marx's *Capital* in the context of genesis of his critique of political economy and thus determine the character of such critique. It comprises an ontology of social existence, which upon the analysis of alienated work provides insight into the necessity of private property and logic of extended reproduction aiming at obtaining profit. Insights into inner counterconditionality

of alienated work and into necessity of life reproduction within the framework of extended profit reproduction direct us towards the potential self-cancellation contained in the existing order. It is concluded that neither *Capital* nor the entire opus of Marx's critique of political economy as ontology of alienated social existence can be considered as obsolete.

Keywords: Karl Marx, *Capital*, alienated work, profit reproduction, ontology of social existence

---